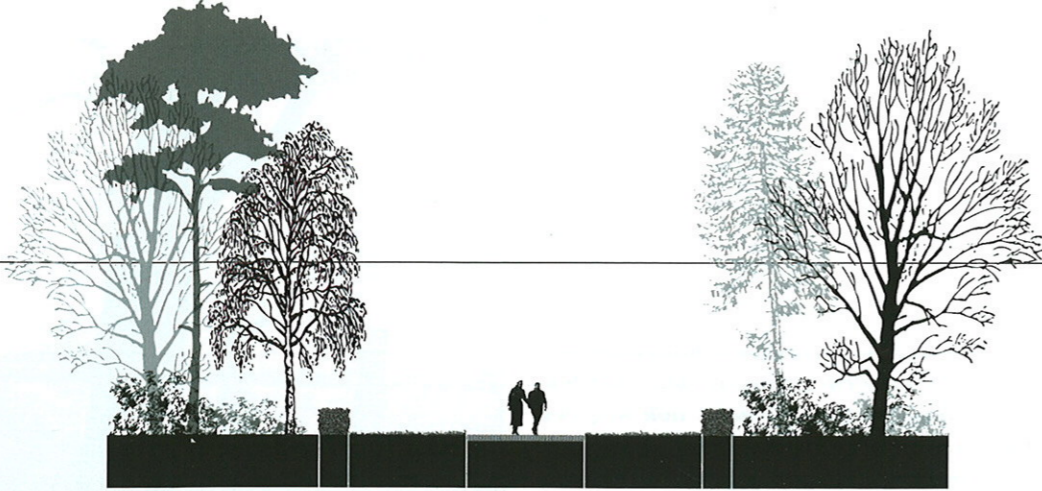

Hank van Tilborg
H+N+S Landschapsarchitecten

Een nieuwe tuin- en parkaanleg voor Jachthuis St. Hubertus

Dat het Jachthuis St. Hubertus tot de Nederlandse gebouwen behoort die het meest tot de verbeelding spreken, blijkt wel uit het feit dat Berlages creatie zelfs op een postzegel is afgebeeld. Toch liep het Jachthuis door planwijzigingen en beheersmaatregelen het risico om qua ontwerp te verwateren.

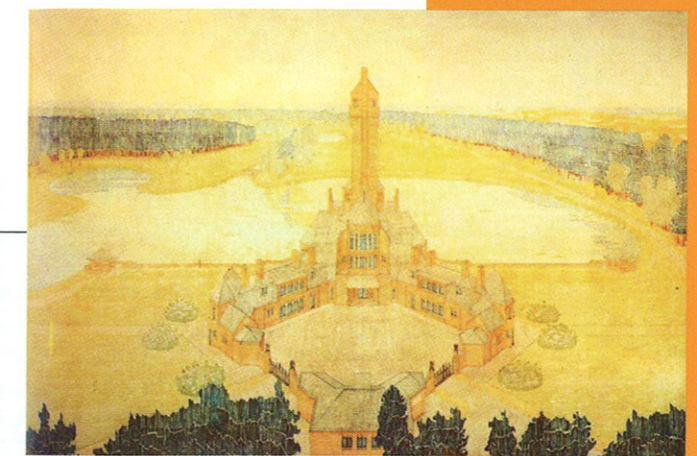
Aan dat gevaar wordt nu een halt toegeroepen.

Het Jachthuis St. Hubertus van architect H.P. Berlage is een van de bekendste en - met het Raadhuis van Dudok in Hilversum - ook een van de meest gewaardeerde gebouwen van Nederland. Het Jachthuis en zijn omgeving is een Rijksmonument. Maar door diverse planwijzigingen en beheersmaatregelen is de samenhang in het oorspronkelijk ontwerp

van Berlage in de loop van de tijd verloren gegaan. Na jaren van incidentele aanpassingen is het nu de hoogste tijd voor een krachtige visie op het geheel. Daarom werd H+N+S landschapsarchitecten gevraagd een plan voor de herinrichting op te stellen, samen met Michael van Gessel, expert op het gebied van historische buitenplaatsen. In het ontwerp is niet gekozen voor het reconstrueren van het Berlageplan; dat plan is namelijk nooit volledig uitgevoerd en het is trouwens ook niet geheel bekend, wat een volledige reconstructie simpelweg onmogelijk maakt. Wel wordt geprobeerd in het ontwerp op meerdere tijdslagen in te spelen, dus ook op de periode van voor de Kröller-Müllers en op de periode erna, waarin het park transformeerde van een private buitenplaats tot een voor publiek opengesteld Nationaal Park.

GEWIJZIGDE LOCATIE

Het Jachthuis St. Hubertus is ontworpen als buitenverblijf, in opdracht van het echtpaar Kröller-Müller.

Boven van links naar rechts: Dwarsdoorsnede van de nieuwe entreeaan van St. Hubertus; er komen ook entreepleintjes.

Per auto en per fiets, maar zeker ook te voet is een bezoek aan het Jachthuis en zijn omgeving meer dan de moeite waard.

Berlage maakte verschillende perspectieftekeningen van het te bouwen Jachthuis; deze tekening stamt uit 1916.

ler. Berlage was destijds als huisarchitect verbonden aan de firma van de industrieel Anton Kröller. De eerste tekeningen van Berlage uit 1915 tonen een plan voor een landhuis dat gesitueerd is aan de zuidelijke vijver. Een jaar later tekende Berlage echter op instigatie van de opdrachtgever een plan waarbij het Jachthuis op de huidige locatie, aan de noordelijke vijver, is gesitueerd - dit voor de benodigde rugdekking. Op die plek was namelijk al opgaande beplanting aanwezig, in tegenstelling tot de andere locatie tegen een decor van een uitgestrekt heide- en stuifzandlandschap lag, met slechts heren en der enkele stralen jonge naaldbos dat was aangeplant om de verstuiving te beteugelen. De vrouw des huizes, Helene Kröller-Müller, bemoeide zich niet alleen met de situering maar ook met het ontwerp van het huis en de tuininrichting. Op basis van de beschikbare oude foto's en tekeningen kan worden gesteld dat de situatie kort na de aanleg al op onderdelen begon af te wijken van wat door Berlage was bedoeld. Bekend is onder an-

dere dat op instigatie van Helene zelf aan de ingeplante bosrand aan de oostzijde van de grote Vijver bijzondere heesters (rododendrons) en coniferen (zilverpar) zijn toegevoegd. Mede door de inmening van Helene in het ontwerp verslechterde de relatie zodanig dat Berlage met zijn werk stopte voordat het Jachthuis af was. Het Jachthuis St. Hubertus werd uiteindelijk afgemaakt door de architect Henry van de Velde, die later in opdracht van het echtpaar ook 'het Grote Museum' zou ontwerpen, wat door de crisis echter nooit gebouwd is.

GESAMTKUNSTWERK

Of de geometrische zijtuinen van het Jachthuis ook door Berlage zijn ontworpen is niet bekend; er zijn echter wel aanwijzingen voor. De tuinen zijn omstreeks 1920 aangelegd. Op een vogelvluchtte-

Grote foto: De tuin- en parkaanleg van het majestueuze Jachthuis St. Hubertus wordt heringericht; in 2010 moeten de werkzaamheden zijn afgerond.

In 2010 moet de herinrichting van de tuinen en parkaanleg van Jachthuis St. Hubertus haar beslag hebben gekregen. In datzelfde jaar viert de Stichting Het Nationaal Park De Hoge Veluwe haar 75-jarig bestaan. De herinrichting is daarmee een passend eerbetoon aan de grondleggers van dit bijzondere park.

kening uit 1916 tekende Berlage overigens geen geometrische zijtuinen, maar een graslandschap dat doorloopt tot aan het Jachthuis en met daarin losse, ronde rododendronperken aan weerszijden van het gebouw. Wel is zeker dat Berlage ook de toegangen direct rondom het huis en het park met een reeks van vijvers ontwierp. Dit is bijzonder: van Berlage zijn verder geen ontwerpen van een landhuis inclusief tuin- en parkaanleg bekend. Berlage wist een waar Gesamtkunstwerk te ontwerpen: hij ontwierp het huis plus het interieur tot en met het servies en het zilveren bestek, maar ook de omgeving. Berlage poogde een nauwe samenhang te realiseren tussen het gebouw, het interieur en zijn omgeving. Het is juist dit aspect dat uniek is en dat in hoge mate bescherming en accentuering verdient.

Maar wat verdient nu precies bescherming en accentuering in het ontwerp? In de stap die werd gemaakt om van oorspronkelijk plan richting uitvoering te komen zijn diverse planwijzigingen doorgevoerd, zoals ontwerpwijzigingen aan de vijvers en wijzigingen in de aanplant. Daarnaast zijn later in de loop van de jaren - om verschillende redenen - aanpassingen uitgevoerd ten opzichte van het oorspronkelijk gerealiseerde complex. Er werden wijzigingen in het paden- en wegenpatroon doorgevoerd en ook de tuinen in de directe nabijheid van het Jachthuis zijn veelvuldig veranderd. Mien Ruys ontwierp een gemengde border bij de geometrische tuinen en een border langs de oostelijke oever van de noordelijke vijver. Van de oorspronkelijk aanleg is niets meer over. Behalve Ruys ontwierpen de Heidemij en de onlangs overleden tuinarchitect Blaauboer delen van de tuin- en parkaanleg. En ook de Stichting Het Nationaal Park De

Hoge Veluwe - die sinds 1935 het landgoed beheert - heeft zich niet onbetuigd gelaten. Zo werd in de jaren '70 een waterloop gegraven tussen de grote vijver en de Slingervijver, gevolgd door een nieuw wandelpad over de Schapenwei met een brug over de Slingervijver. Het veranderde het ontwerp van Berlage fundamenteel.

GELAAGDHEID

'Veel van de toevoegingen doen afbreuk aan de eenheid', zo stelt Lucia Albers in een door haar uitgevoerd historisch onderzoek dat gewijd is aan het Jachthuis. De opgave is dan ook te komen tot een nieuw en overtuigend landschapontwerp, gebaseerd op de grote cultuurhistorische waarden. Het idee is met het nieuwe plan de erfenis van Berlage zoveel mogelijk in zijn oude glans te herstellen. Berlages plan is daarbij het hoofdmotief, maar zeker niet het enige planmotief. Er is voor gekozen om ook recht te doen aan de landschappelijke uitgangssituatie van vóór Berlage en de Kröller-Müllers, net als aan die van de periode erna. Van letterlijk reconstrueren is daardoor geen sprake. Geprobeerd wordt om in het herontwerp diverse tijdslagen een plek te geven en die tot een nieuw en harmonieus samenhangend geheel te smeden. Hierdoor ontstaat een interessante gelaagdheid in het plan. In het plan wordt de situatie van voor de Berlage-aanleg zichtbaar gemaakt door onder meer de restanten van de statige bomenlanen (die bij de oude landgoederen ter plaatse behoorden) weer zichtbaar te maken in de nieuwe situatie. Hetzelfde geldt voor de ligging van het Jachthuis en zijn omgeving, op de overgang van de door de familie Sickesz. in cultuur gebrachte grond aan de oostzij-

de, gekenmerkt door bosaanplant, bomenlanen en weidegronden, en het woeste heide- en stuifzandlandschap aan de westkant. In het nieuwe ontwerp schemeren die werelden aan de randen weer door. Daarnaast is er ook aanleiding voor nieuw inzicht en dus voor eigentijdse keuzen: de wereld is veranderd sinds de jaren '20 van de vorige eeuw en dat geldt dus ook voor de context van het Jachthuis. De oriëntatie van het Jachthuis ten opzichte van de rest van het landgoed is in de loop van de jaren fundamenteel veranderd, als gevolg van de transformatie van privaat jacht- en buitenverblijf van de Kröller-Müllers naar een park.

GEBOUW-TUIN-PARK-BOS

Latere toevoegingen die een onacceptabele inbreuk vormen op het plan van Berlage en de conceptuele helderheid daarvan, worden in het plan verwijderd. Om de helderheid van het oorspronkelijke concept terug te brengen, wordt gestreefd naar een zo zuiver mogelijke trits van gebouw, tuin (de stijltuinen), park (het vijvercomplex met de weides) en ten slotte robuust bos (de omgeving en ruimtelijke begrenzing). De lange border en de Meditatietuin verdwijnen. Het idee is de energie van de vrijwilligers van de tuinclub te richten op de symmetrische stijltuinen binnen de bakstenen omlijsting en de door Berlage mede ontworpen bloembakken van het Jachthuis. De stijltuinen worden in hun oude luister hersteld, niet alleen door de gemengde borders terug te brengen, maar ook door een rijkere rozenbegroeiing van oude soorten.

Centraal element in het oorspronkelijke Berlageplan is een reeks van vijvers, gebaseerd op streng geometrische hoofdvormen. Overal langs de vijveroevers had Berlage een wandelpad gedacht, op een vrij gelijke afstand - op het eerste gezicht weinig spannend, welhaast saai, en uitermate sober. Een tuin- of landschapsarchitect zou destijds in de gangbare romantische landschapsstijl (in de traditie van Springer en Zocher) ongetwijfeld een uitbundiger plan met een afwisselder verloop van het pad hebben ontworpen: nu eens langs de oever en dan weer er vanaf draaiend en zo ruimte gevend aan beplanting. Beschikbaar materiaal dat bestaat uit gesigneerde kaarten en perspectieftekeningen toont echter aan dat Berlage hier bewust niet voor gekozen heeft. De wisselende uitzichten op de verschillende onderdelen moesten de wandelaar zondag bekoren dat kleinschalige landschappelijke accenten door Berlage overbodig werden geacht. Berlage ontwierp feitelijk een eigen, heel gestileerde landschapsstijl, met passer en liniaal uitgezet. Dit gegeven - in combinatie met het feit dat dit

voor zover bekend het enige ontwerp van Berlage voor een dergelijke park- en tuinaanleg is - maakt het parkontwerp uniek. Daarom is in het ontwerp gekozen voor het terugbrengen van de wandelpaden langs alle oevers, waardoor het weer mogelijk wordt langs de oevers te wandelen, dicht bij het water en zonder opgaande beplanting ertussen. Het vormt het hart van de in het Berlage-plan beoogde beleving.

BOEKENSTEUNEN

De vijverreeks krijgt het oorspronkelijke karakter terug van een reeks gestileerde, geometrisch vormgegeven vijvers, gelegen in steeds een wisselende omgeving. De reeks verloopt van de Grote vijver in het noorden, behorend bij en in dienst van het gebouw (als spiegelvlak en de symmetrische opzet ondersteunend), naar de ellipsvormige vijver aan de rand van de ruimte, half in het bos gelegen, via de Slingervijver (langs het bos) naar de zuidelijke vijver (in/door de ruimte van de Schapenweide), om tenslotte uit te komen bij de intieme, besloten in het bos gelegen Scheerspiegel-vijver. De Scheerspiegel steekt als het ware vanuit het in cultuur gebrachte landschap in het landschap van de 'woeste gronden', met de stuifzandkoppen en kenmerkende berken- en dennenbeplanting. Hier moeten de rododendrons - die nu ook het zicht op de vijver blokkeren - plaats maken voor de oorspronkelijke beplanting van berken en grove dennen. Vlakbij de historische brug tussen de zuidelijke vijver en de Scheerspiegel wordt een zit- annex picknickplek gerealiseerd, die een prachtig zicht biedt over de

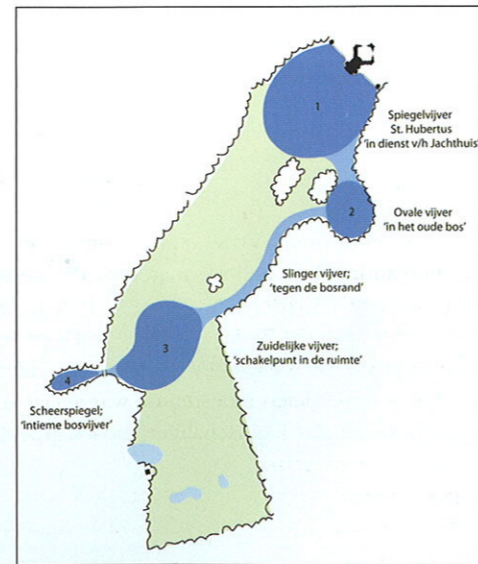
Picknickplek bij het Jachthuis St. Hubertus.

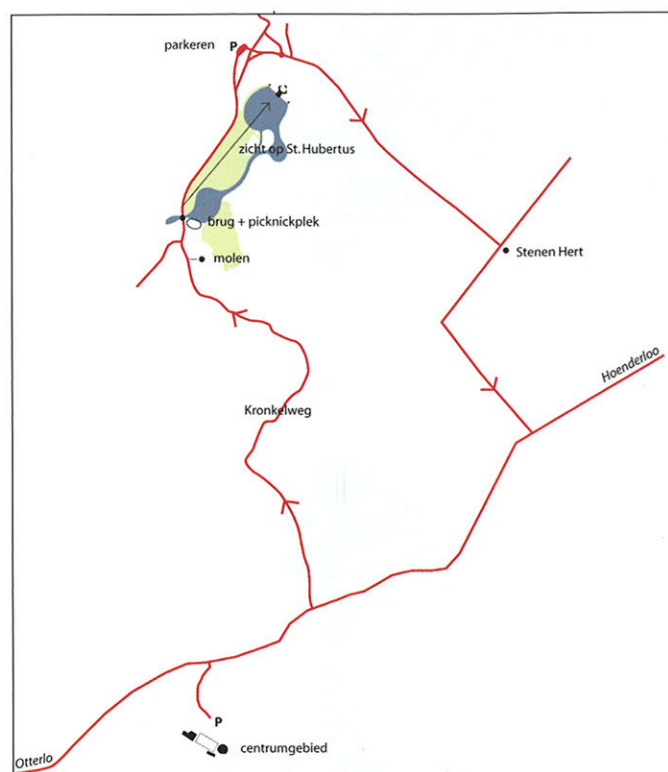
Doornsneede van de nieuwe situatie bij de picknickplek.

Van links naar rechts: De situatie zoals die in april 2008 was.

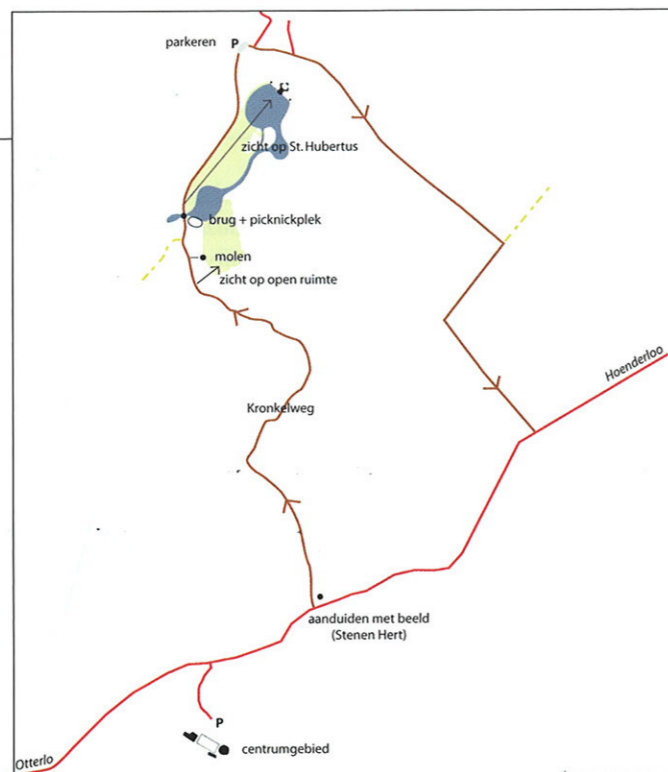
De oude en de nieuwe locatie van het Jachthuis St. Hubertus.

De reeks van vijvers die in het oorspronkelijke Berlageplan was opgenomen, is gebaseerd op streng geometrische hoofdvormen, met wandelpaden die de oevers nauwgezet volgen.

Oude en nieuwe benadering van het Jachthuis St. Hubertus per auto.

Schapevrije richting het Jachthuis.

Om de symmetrische werking van de Grote vijver te accentueren worden verstoringen - zoals de meidoornhaag - verwijderd. Het idee is ook de grote wilgen aan weerszijden van de vijver - zichtbaar op oude foto's - weer terug te brengen. De wilgen zorgen als een soort boekensteunen voor een verankering van gebouw en tuin enerzijds met het parklandschap anderzijds.

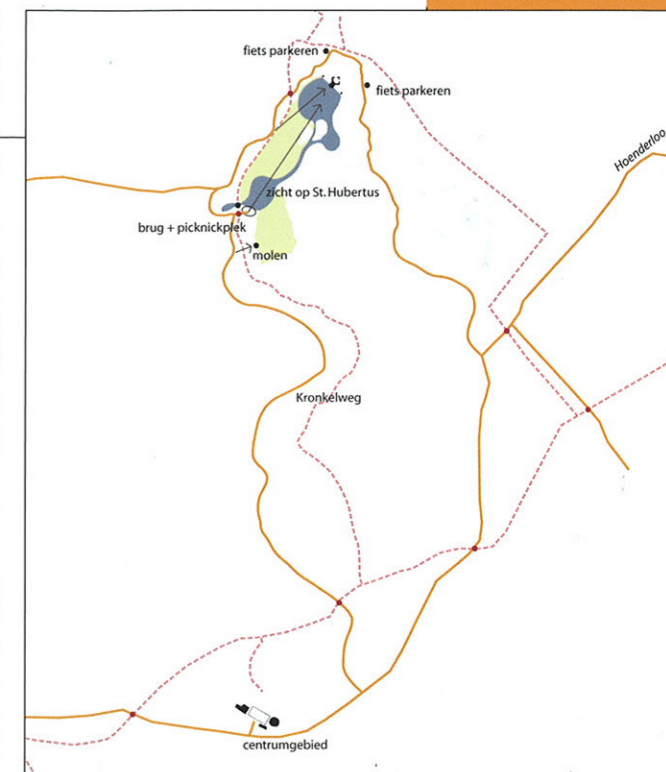
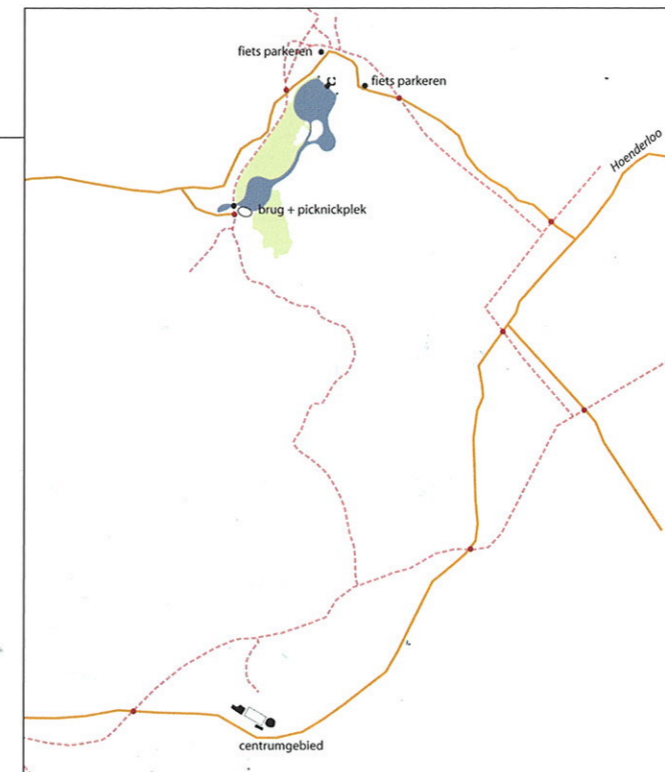
Voorgesteld is ook de in 1976 gegraven verbindingswatergang weg te halen en het voormalige eiland vrij te maken van de onderbegroeiing, zodat de bestaande grote bomen als een boomgroep ('clump') kunnen worden vrijgezet. Deze werkzaamheden zijn in de afgelopen winter al verricht. Met het dicht van de watergang kan ook het herstel van de oeverlijn met wandelpad conform het Berlage-plan worden uitgevoerd. In de huidige situatie zit - aan de oostzijde van het voormalige eiland - een recht stuk oever; dit past niet in het Berlage plan waarin de belijning van de vijvers in een vloeiende, gekromde lijn overgaat van hol, naar bol, naar hol, enzovoorts.

Bij het herstel van de vijverpartijen behoort naast het weghalen van de later toegevoegde brug en het pad dwars door de Schapevrije ook het aanpassen van de nu zeer hoge beschoeiingen. Voorgesteld wordt deze beschoeiing onder water af te zagen - zodat deze 'onzichtbaar' wordt - in combinatie met het ietwat afvlakken van de taluds conform het oorspronkelijke beeld (vastgelegd op oude foto's van net na de aanleg). De onderwaterbeschoeiing zorgt ervoor dat oeverlijnen gefixeerd blijven, zodat de oever niet kan gaan 'lopen'. De hoge be-

schoeiing is niet meer nodig omdat met een nieuw inlaatmechaniek per januari 2009 het waterniveau van de vijvers veel beter gereguleerd en op een vrij constant niveau gehouden kan worden. Ter plaatse van de oostelijke oever van de Grote Vijver wordt voorgesteld de oever wel versterkt uit te voeren, zodat de oever voldoende stabiliteit heeft. Zo wordt ook bij opstuwing/opwaaiing bij een harde wind vanuit de overheersende windrichting afkapping voorkomen.

VERSCHEIJNEN EN VERDWIJNEN

De voorstellen voor St. Hubertus betreffen niet uitsluitend de tuin- en parkaanleg. Het ontwerp richt zich ook op het laten aansluiten van Jachthuis en omgeving op het grotere geheel. De bedoeling is het Jachthuis in de toekomst op een heldere, logische wijze aan te haken aan de rest van het wegen- en padennet in het park. De door het Nationaal Park geplande veranderingen in het centrumgebied en het wegen- en padennetwerk van het Nationaal Park zijn in dit verband bijzonder relevant. De oorspronkelijke oriëntering van het jachthuis was vooral gericht op het noorden (richting het dienstgebouw, waar de entree van het landgoed was). Dit is in de huidige situatie niet meer legitiem, omdat vanuit de meeste bezoekers vanuit het zuiden komen. Het dienstgebouw heeft nu een kantoorfunctie voor de Stichting Nationaal Park De Hoge Veluwe. De benadering vanaf het dienstgebouw dient dus te worden vervangen door een nieuwe wijze van beleving en oriëntatie, een inscenering vanuit het zuiden richting Jachthuis St. Hubertus, zowel voor langzaam verkeer als voor

Oude en nieuwe benadering van het Jachthuis St. Hubertus per fiets.

automobilisten.

Aan deze benadering is in het ontwerp veel aandacht besteed. Beoogd wordt een wisseling van ervaring rijdend richting het noorden. In de huidige situatie is deze heel plotsklaps: ineens is het geheel van vijvers, weide en Jachthuis daar. In de toekomstige situatie wordt een spannende ervaring beoogd, door te spelen met doorzichten volgens het principe van verschijnen en verdwijnen, hetgeen wel het weghalen van veel opslag vereist. Eerst is de bezoeker een tijd in het bos, dan is er even zicht op de ruimte van de Ventesweide, dan is de bezoeker weer in het bos, dan volgt het zicht op de molen van Van de Velde, vervolgens is de bezoeker wederom in het bos, volgt het zicht op de picknickplek en de vijver, gevolgd door zicht op de Berlage-brug... en dan pas volgt het fenomenale zicht over de zuidelijke vijver en de schapevrije op het Jachthuis St. Hubertus.

Verder rijdend blijft het vizier een tijdlang gericht op het Jachthuis St. Hubertus, met links de bosrand en rechts de schapevrije met de karakteristieke vijfverpartijen. De weg lijkt direct richting het Jachthuis te leiden maar vlak voor het Jachthuis wordt bereikt draait de autoweg naar links. Na een laatste zicht op het jachthuis vervolgt de bezoeker zijn weg weer door het bos, daarmee vanzelf op de parkeerplaats uitkomend. Deze indirecte benadering (indirect approach) is een bekend principe uit de Engelse landschapsstijl en ze past daarmee uitstekend bij de door Berlage ontworpen twintigste-eeuwse, sobere variant van de Engelse landschapsstijl.

Vanaf de parkeerplaats is het Jachthuis St. Hubertus met een korte wandeling bereikbaar. Voorgesteld

wordt hiervoor een aparte wandelroute aan te leggen, zodat bezoekers niet langer over de weg hoeven te lopen. De overbodige wegen in de omgeving worden verwijderd.

Voor de fietsers wordt een vergelijkbare, geësceneerde ervaring beoogd. De fietsers worden via een nieuw aan te leggen fietspad (op enige afstand van de Kronkelweg) richting het jachthuis geleid. Voordeel van het nieuwe stuk fietspad langs de Kronkelweg is dat er - gezien vanuit het centrumgebied - een fietslus richting Jachthuis St. Hubertus ontstaat, rond de tuin- en parkaanleg. Het fietspad loopt niet langer dood op de Kronkelweg, zoals in de huidige situatie. Door de nieuwe fietsroute kan de fietser voor de terugweg kiezen voor de huidige route, richting het centrumgebied, zodat niet tweemaal dezelfde weg hoeft te worden afgelegd. De bestaande oostelijke fietsroute wordt iets westwaarts gesitueerd, zodat er minder kruisingen met autowegen zijn. Drie kruisingen kunnen zo vervallen, wat niet alleen de beleving maar ook de veiligheid en het comfort in het Nationaal Park sterk vergroot.

EERBETOON

Het is de bedoeling dat de herinrichting van de tuinen parkaanleg van het Jachthuis in 2010 haar beslag krijgt, in het jaar dat de Stichting Het Nationaal Park De Hoge Veluwe haar 75-jarig bestaan viert. In de geest van het echtpaar Kröller Müller wordt doorgevoerd aan de toekomst van het park, met respect voor het verleden. Het is een passend eerbetoon aan de grondleggers van dit bijzondere park.